

“Rûh-ı Nâtıka” Üzerine Yazılmış Bir Tasavvufî Manzume ve Ali Dede Bosnevî’ye Âidiyeti Mes’alesi”

“A Sufi Poem on “Rûh-ı Nâtıka” and the Question

Whether It is Originally Authored by Ali Dede Bosnevî”

Şeyda Öztürk

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf ABD/
Dr. Lecturer Şeyda Öztürk, Akdeniz University, Theology Faculty, Sufi
Department, Antalya/ Türkiye
seydaozturk@akdeniz.edu.tr

ORCID 0000-0002-4861-3186

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü-Article Type | Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi-Date Received | 21 Kasım / November 2019

Kabul Tarihi-Date Accepted | 25 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi-Date Published | 31 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu | Ekim – Kasım - Aralık

Pub Date Season | October – November - December

Atıf/Cite as: Öztürk, Şeyda, “Rûh-ı Nâtıka” Üzerine Yazılmış Bir Tasavvufî Manzume ve Ali Dede Bosnevî’ye Âidiyeti Mes’alesi”/“A Sufi Poem on “Rûh-ı Nâtıka” and the Question Whether It is Originally Authored by Ali Dede Bosnevî”.
tarr: Turkish Academic Research Review, 4 (4),475-503. doi: 10.30622/ tarr.649623

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.
All rights reserved.

“Rûh-ı Nâtıka” Üzerine Yazılmış Bir Tasavvufî Manzume ve Ali Dede Bosnevî’ye Âidiyeti Mes’elesi”¹

Öz

Ali Dede Bosnevî (1007/1598) 16.yy. da yaşamış Halvetiyye yoluna mensup önemli müellif mutasavvıflardandır. Sofyalı Bâlî Efendi’nin halifesi Nureddinzâde Şeyh Muslihiddîn Mustafa Nûrî Efendi’den almış olduğu icâzet ile Kanûnî için inşâ edilen türbe yanındaki halvetî tekkesinin şeyhliğinde bulunmuş ve bu nedenle lakabı kaynaklara “türbe şeyhi” olarak geçmiştir. İbnü’l-Arabî ekolüne bağlı Ali Dede Bosnevî’nin on biri Arapça ve on beşi Türkçe olmak üzere toplam yirmi altı eseri tespit edilmiştir. Makalenin konusu Nûruosmâniye Ktp. 4024 numara 46a-53b varakları arasında müellifi Şehzâde Korkut olarak kayıtlı rûh-ı nâtıka konulu tasavvufî manzûme ile ilgilidir. Şehzâde Korkut’la ilgili yaptığımız çalışmada manzûmenin üslûbu ve tarzının Şehzâde Korkut’un diğer şiiirlerinden farklılığı dikkatimizi çekmiştir. Öte yandan manzûmenin Ali Dede Bosnevî’nin İbn-i Sînâ’ya âit Rûh Kasidesi’ne yapmış olduğu tercüme ile bağlantısı ve manzûmenin müellifini Ali Dede Bosnevî olarak işleyen müstakil bir makalenin varlığından haberdâr olmamız, dikkatimizi Şehzâde Korkut’tan ziyâde Ali Dede Bosnevî’ye yöneltmemimize sebep olmuştur. Bununla birlikte söz konusu manzûme ve Ali Dede’nin benzer türdeki eserleri arasında görünen üslûp benzerliği eserin Ali Dede Bosnevî’ye âidiyetini güçlendirmektedir.

İbn-i Sînâ’nın Kasîde-i Rûhiyye’sine nazîre mâhiyetinde kaleme alınmış bu manzûmede rûh-ı nâtıkanın bedene ittisâl keyfiyeti ve ruh tanımları üzerinde durulmaktadır. Bu makale manzûmenin Ali Dede Bosnevî’ye âidiyeti başta olmak üzere, tasavvuf ilmi açısından yerini konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ali Dede Bosnevî, İbn-i Sînâ, nefs-i nâtıka, rûh, İbnü’l-Arabî

“A Sufi Poem on “Rûh-ı Nâtıka” and the Question Whether It is Originally Authored by Ali Dede Bosnevî”

Abstract

Ali Dede Bosnevî is an important 16th-century (1007/1598) sufi author, and a dedicated follower of Khalwati order (also known as Khalwatiyya, Khalwatiya, or Halveti, as it is known

1 Bu makale 18-20 Ekim tarihleri arasında Saraybosna’da gerçekleştirilen Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi’nde sunulan sözlü tebliğin genişletilmiş hâlidir.

in Turkey). Ratified by Nureddinzâde Şeyh Muslihiddîn Mustafa Nûrî Efendi, caliph of Sofyalı Bâli Efendi, he acted as sheikh of the Khalwati monastery, near to the sepulchre constructed for Suleiman the Magnificent (The Lawgiver Suleiman) and accordingly he is referred to as “sepulchre sheikh” in the literature. Ali Dede Bosnevî, frequenter of İbnü’l-Arabî School, is known to have a total of twenty six literary works, consisted of eleven Arabic and fifteen Turkish literary works respectively. The subject of this paper is a sufi poem on “rûh-ı nâtika”, author of which is registered as Şehzâde Korkut on leaf no. 46a-53b under No. 4024 in Nûru-osmâniye Library. As a result of the research we have conducted on Şehzâde Korkut, it came our attention that the wording and style of the poem is different from the other poems of Şehzâde Korkut. On the other hand, the fact that we are acquainted with a self-contained reseach paper, which discusses the link between the said poem and translation of Ali Dede Bosnevî for Rûh Kasîdesi authored by Ibn Sînâ (Avicenna), and claims Ali Dede Bosnevî to be the original author of the poem, called our attention to Ali Dede Bosnevî rather than Şehzâde Korkut. However, the obvious similarity between the poem in question and the relevant literary works of Ali Dede Bosnevî corroborate the claim that it is authored by Ali Dede Bosnevî.

In this poem composed as a reply in kind to Kasîde-i Rûhiyye of Ibn Sînâ (Avicenna), entrance of “rûh-ı nâtika (wandering soul)” into body and descriptions of soul are discussed. This paper discusses particularly the qesiton whether the said poem is originally authored by Ali Dede Bosnevî, and its importance in sufism.

Keywords: Ali Dede Bosnevî, İbn-i Sînâ, nefsi-nâtika, rûh, İbnü’l-Arabî

Giriş

Mostar doğumlu Ali Dede Bosnevî “Türbe şeyhi” lakabı ile meşhûr olmuş Halvetî âlim ve şeyhidir.² Kaynaklarda kendisine Ali Dede el-Bosnevî, eş-Şeyh Ali Dede, Ali Efendi-Türbe Şeyhi, Şeyh Alâuddîn Ali Efendi, Ali Dede el-Sigatvârî³ gibi isimler ile de işâret edildiği görülmüştür.⁴ Tahsiline Mostar’da başlamış ve İstanbul’da tamamlamıştır.

Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595) ve III. Mehmet (1595-1603) saltanatını görmüş bir mutasavvıf olarak Ali Dede el-Bosnevî’nin tasavvufta mürşidi Sofyalı Bâli Efendi’nin halifesi Halvetî Nureddinzâde Mustafa Muslihiddîndir (ö.981/1574).⁵ Ali Dede seyr ü sülûkunu ondan ikmâl etmiştir.⁶ Seyr ü sülûkunu tamamlayan Bosnalı Ali Dede dönemin önemli şeyhlerini ziyâret etmiş, Mekke’de bulunmuş ve pek çok kez hacc ibâdetini yerine getirmiştir.⁷

2 Bursalı Mehmet Tâhir, Osmanlı Müellifleri, c.I., s.47.

3 Popovic, Alexandre, “Ali Dede, al-Sigatvârî”, The Encyclopaedia Of İslam Three, 2011/4, Leiden, s.40.

4 Hasan Enüşe, Dânişnâme-i Edeb-i Fârisi: edeb-i Fârisi der Anatoli ve Balkan, c.VI.,Tahran, 1383/2004, s.614.

5 Tayşi, Serhan, “Ali Dede, Bosnevî”, Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi, 1989, c.II, s.386.

6 Mehmet Süreyya, Sicilli Osmânî, c.III., s.588.

7 Popovic Alexandre, (tr.) , The Muslim Culture In The Balkans (16th-18th Centuries), Islamic Studies, 36/2-3 (1418/1197), Islamabad, s.177.

Ali Dede Bosnevî, 1593 yılında Sultan III. Murad tarafından Makâm-ı İbrâhim'in yenilenmesi göreviyle Mekke'ye gönderilmiş ve Mekke'de *Temkinü'l-makâm fi Mescidi'l-harâm* adlı eserini kaleme almıştır. Mekke dönüşü Kanûnî Sultan Süleymân'ın şehit olduğu yerde inşâ edilen Kanûnî türbesi ve Zâviye-yi Süleymâniye'de şeyh olmuştur.⁸ Bu görevlendirme sürecini *Muhâdaratü'l-evâ'il ve müsameratü'l-evâhir* isimli eserinde belirtmektedir.⁹

Ali Dede Bosnevî'nin Zigetvar'da bulunan Kanûnî türbe ve zâviyesinde türbedâr ve postnişin olması dönemin Halvetî tarîkati ve Osmanlı hânedanı arasındaki yakın ilişkilere de işâret etmesi açısından önemlidir. Nitekim Ali Dede'nin şeyhi Öziçevî Nureddinzâde Mustafa'nın Kanûnî'nin Zigetvar seferi kararında etkili olduğu ve şeyhin gördüğü bir rüyâ neticesinde sefere niyet edildiği kaynaklarda yer almıştır. Kanûnî Sultan Süleyman sefere Nureddinzâde'yi beraberinde götürmüş, kalenin fethinden önce vefât olayı gerçekleşince naâsî dönemin vezirleri ve Nureddinzâde'nin dervişleri eşliğinde İstanbul'a getirilmiştir. Kanûnî'nin iç organlarının gömüldüğü yere yapılan türbe ve zâviyede Nureddinzâde halifesi olarak Ali Dede Bosnevî görevlendirilmiştir.¹⁰

III. Mehmet'in saltanat yıllarında ise Ali Dede Bosnevî Satırcı Mehmet Paşa'nın dâvet ettiği Varat Seferi'ne (1107/1597) cihâd farzını yerine getirmek ve sefere katılan askerleri va'z ve nasihatleri ile cesâretlendirmek amacı ile katılmıştır.¹¹ Ali Dede Bosnevî sefer dönüşü ikinci namazının dördüncü rek'atında vefât etmiş¹² ve Zigetvar yakınında Solnak'da defnedilmiştir. "Tamâm-ı vuslat" kelimesi ile vefâtına târih düşürülmüştür.¹³

Ali Dede Bosnevî'nin Osmanlı'nın serhat boyunda yer alan Kanûnî zâviyesindeki şeyhliği başta olmak üzere, Mekke'de görevlendirilmesi ve Varat seferine dâvet edilmesi gibi husûslar dikkate alındığında, devlet ileri gelenleri yanında saygın bir yere sâhip olduğunu söylemek mümkündür. Bu aynı zamanda Halvetiyye tarikatı ve Osmanlı Hânedânı arasındaki yakın temâsın Nureddinzâde Muslihiddin'in yanı sıra Ali Dede Bosnevî şahsında da devam ettiğinin göstergesidir.

Ali Dede Bosnevî Halvetiyye'nin Cemâliyye koluna mensuptur. Silsilesi *Vâridât* sâhibi Nureddinzâde Mustafa Muslihiddin (ö.981/1574) ile *Füsûs* şârihi Sofyalı Bâlî Efendi (ö.960/1553), Kâsım Çelebi yoluyla Pîr Cemâl-i Halvetiyye'ye ulaşır.¹⁴ Kendisi *Silsilenâme-i Meşâyih* isimli te'lifinde tarikat silsilesini Öziçevî Şeyh Muslihiddin Efendi, Tatarpazarcıklı Şeyh Kurd Efendi, Sofyavî Bâlî, Şeyh Kâsım Çelebi, Çelebi Halife, Yahya Şirvânî, Ömer Halvetî ve Hasan-ı Basrî'den Hz. Ali ve Hz. Peygambere uzanacak şekilde vermiştir.¹⁵

8 Mehmet Süreyya, Sicilli Osmânî, c.III., s.588.

9 Bursalı, *a.g.e.*, s.47.

10 Reşat Öngören, Nureddinzâde, Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi, Ek-2, s.364.

11 Kâtip Çelebi, Fezleke, I, s.122.

12 Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmânî, c.III., 504.

13 Bursalı M. Tâhir, Osmanlı Müellifleri, c. I., s.47.

14 Ceyhan, Semih, Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür, İsam Yayınları, 2015, s.715.

15 Türkmen, Nihal Çağman, "Ali Dede Bosnevî, Hayâtı, Eserleri ve Fezâilü'l-Cihâd'ı", Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s.16.

İbnü’l-Arabî tâkipçisi olan Ali Dede’nin eserlerinde de İbnü’l-Arabî etkisi oldukça bârizdir. Kaleme aldığı *Havâtimü’l-Hikem* adlı eserinin her sayfasında İbnü’l-Arabî’nin eserlerinden pasajlar yer almaktadır.¹⁶

Ali Dede Bosnevî’nin tasavvufî yönü hakkında açıklamalar yapan Kâtip Çelebi, onun duâlarının kabûl olan, âlim ve ilmi ile âmil bir mürşid-i kâmil olduğuna dikkat çeker. Peçevî İbrâhim Efendi’nin Ali Dede Bosnevî ile Varat seferinde birlikte olduğunu belirterek, Peçevî ile Ali Dede arasında cereyân eden muhâvereye yer verir ve Ali Dede’nin kerâmetini anlatır.¹⁷

Ali Dede Bosnevî, Arapça ve Türkçe şiirler kaleme almış ve şiirlerinde Harîmî mahlasını kullanmıştır.¹⁸ Harîmî mahlasını uzun yıllar Kâbe’ye yakın yerde yerleşmesinden ve İbnü’l-Arabî ve Suyûtî’nin eserleriyle meşgul olmasından dolayı aldığı ihtimâli üzerinde durulmuştur.¹⁹

Ali Dede eserlerini Arapça ve Türkçe yazmıştır. Kaynaklarda daha çok Arapça eserleri üzerinde durulmuştur.²⁰ *Muhâdaratü’l-evâ’il ve müsâmeratü’l-evâhir*, *Havâtimül-hikem ve hallür-rumûz ve keşfü’l-künûz*, *Temkinü’l-makâm fi Mescidi’l-Harâm*, *Risâle fi beyâni ricâli’l-gayb*, *Terbî’ül-merâtib* isimli eserleri Arapça eserleri olup *Tercüme-i Kasîde-i Rûhâniyye*, *Nazm-ı ehâdis-i erba’in*, *Şerb-i çihl-keîâm-ı emîri’l-müminîn*, *çihl kelimât-ı hikmet*, *Kasîde-i münferice tercümesi*, Türkçe eserlerinin başlıcaları arasında sayılmaktadır.²¹ Bu eserlerinden *Muhâdaratü’l-evâ’il ve müsâmeratü’l-evâhir*²² ve *Havâtimül-hikem ve hallür-rumûz ve keşfü’l-künûz*²³ basılmıştır. *Şerb-i Çihil-keîâm-ı emîri’l-müminîn* isimli eseri Adem Ceyhân tarafından “Harîmî nin Hz. Ali den Kırk Vecize Tercümesi” başlıklı makalesinde ele alınmıştır.²⁴

“Ali Dede Bosnevî, hayatı, eserleri ve Fezâilü’l-Cihâd’ı” başlığıyla bir yüksek lisans çalışması yapan Nihal Çağman Türkmen ise tezinde müellife âit on bir Arapça, on beş Türkçe eser olduğunu tespit ederek bu eserleri kısaca tanıtmıştır.²⁵

Ali Dede Bosnevî hakkında akademik açıdan yapılan ilk çalışma İsmet Kasımoviç’e (1948-1955) âittir. Filozofsko-Sufijsko Učenje Ali Dede Bosnjaka²⁶ isimli doktora tezi müellif hakkında modern dönemde kaleme alınmış önemli bir kaynaktır.

16 Özkuş, Ali Efdal, İbn Arabî, Malami-Bayramî Dervish Order and the 17th Century Ottoman Balkans / İbn Arabî, Melamî-Bayramî Tarikatı ve 17 Yüzyılda Osmanlı Balkanları, Journal of History Culture and Art Research, c.6, sayı6 (2017), s.331.

17 Kâtip Çelebi, Fezleke, c.I., s.123.

18 “Ali Dede Bosnjak”, Hrvatska enciklopedija.hr, Leksikografski Zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1744>

19 Türkmen, a.g.e., s.10.

20 Karabulut, Ali Rıza, *Mu’cemü’l-mahtûtâtî’l-Mevcûde fi mektebâti İstanbul ve Anadolu*, Kayseri 2005., c. II., s.998-999.

21 Ceyhan, Adem, “Ali Dede Bosnevî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=474>.

22 Ali Dede el-Sigatvârî, *Muhâdaratü’l-evâ’il ve müsâmeratü’l-evâhir*, 1311/1893, Matbaatü’l-âmire, Kâhire.

23 Bosnevî, Ali Dede, *Havâtimül-hikem ve hallür-rumûz ve keşfü’l-künûz min letâifü’l-ulûm ve’l-hikem*, Matbaatü’ş-şarkiyye, Kahire, 1314/1896.

24 Ceyhan Adem, Harîmî’nin Hz. Ali’den Kırk Vecize Tercümesi, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, yıl: 2003, c.I., sayı: 2, s.45-58.

25 Türkmen Serap, a.g.e., s.21.

26 Kasımoviç, İsmet, *Filozofsko-Sufijsko Učenje Ali Dede Bosnjaka*, Sarajevo, 1994.

Ali Dede Bosnevî'nin Rûh-ı Nâtıkaya Dâir Manzûmesi

Çalışmamızın konusu Nûruosmâniye 4024 numara 46a-54 varakları arasında müellifi Şehzâde Korkut olarak kayıtlı *Cevâb-ı Sûfi ez-berây-ı Suâl-i Hakîm ez-çi Sebeb-i Nâtıka Âmede Est* başlıklı manzûmeye dâirdir. Bu manzûme Şehzâde Korkut'un eserleri arasında sayılmış²⁷ ve Korkut üzerine doktora tezi yapan Nâbil Tikrîti tarafından şehzâdenin bunlarla öğrenim gördüğü yıllarda icâzet aldığı öne sürülmüştür.²⁸

Bununla birlikte Şehzâde Korkut'la ilgili bir önceki çalışmamızda bu manzûmede tâkip edilen üslûp ve kelime kullanımlarının Şehzâde'nin diğer şiirlerinden farklılığı dikkatimizi çekmiş ve manzûmenin daha dikkatli bir tetkike muhtâc olduğu kanâati uyanmıştır. Nitekim manzûmenin Ali Dede Bosnevî'nin İbn-i Sînâ'ya âit Rûh Kasidesi'ne yapmış olduğu tercüme ile yakın bağlantısı ve manzûmenin müellifini Ali Dede Bosnevî olarak işleyen müstakil bir makalenin varlığından haberdâr olmamız, dikkatimizi Şehzâde Korkut'tan ziyâde Ali Dede Bosnevî'ye yöneltmemimize sebep olmuştur. Bununla birlikte söz konusu manzûme ve Ali Dede'nin benzer türdeki eserleri arasında görünen üslûp benzerliği eserin Ali Dede Bosnevî'ye âidiyetini güçlendirmiştir.

Manzûmenin Nuruosmaniye kütüphânesinde Şehzâde Korkut adına kayıtlı bulunması, Şehzâde Korkut'un kitap kenarlarına hâşiye ve notlar düştüğüne dâir Kınalızâde Ali Efendi'nin verdiği bilgi²⁹ ve manzûmede geçen Harîmi mahlası Korkut'un eserleri hakkında çalışanları yanıltmış gözükmemektedir. Nitekim edebiyât tarihinde Harîmî mahlasını Şehzâde Korkut'un (ö.919/1513) yanı sıra bunun dışında kullanan beş şâirin olduğu bilinmekte olup bunlar; Harîmî Kalender, Bursalı Harîmî, İbrâhim Harîmî ve Merzifonlu Harîmî (ö.1066/1655)³⁰ ve Harîmî Çelebi'dir.³¹ Öte yandan Adem Ceyhan bu beş ismin dışında Türbe şeyhi olarak bilinen Bosnalı Ali Dede'nin (1007/1598) de şiirlerinde "Harîmî" mahlasını kullandığını tespit etmiş ve müellifin *Tercüme-i Kaside-i Rûhâniyye, Nazm-ı Ehâdis-i Erbain, Şerh-i Çihil Kelâm-ı Emîri'l-Mü'minin, Kaside-i Münferice* Tercümesi'ni Türkçe eserleri arasında saymıştır.³²

Ali Dede Bosnevî üzerine bir doktora tezi yapmış bulunan İsmet Kasımoviç müellifin eserlerini tanıttığı kısımda manzûmeye Farsça başlıklı şiir olarak ismen işâret etmekte bununla birlikte içeriği hakkında bilgi vermemektedir.³³ Öte yandan tezinden bağımsız olarak kaleme aldığı *Ali-Dedeovo Učenje O Čovjeku*, isimli makalesinde hareket noktası söz konusu manzûme olmuştur. Kasımoviç Süleymâniye Nuruosmaniye 4024 numarada *Cevâb-ı Sûfi ez-berây-ı Suâl-i Hakîm ez-çi Sebeb-i Nâtıka Âmede Est* başlığı ile kaydedilen bu manzûmenin asıl adının "Kaside-i levâih-i rûhânî der vâsf-ı rûh vü hakâyık u ma'arif" olduğunu ifâde etmekte ve ulaşıldığı üç nüshanın kayıtlarını vermektedir. Makalesinde Ali Dede'nin İbn-i Sînâ'nın Kaside-i

27 Emecen Feridun, "Korkut, Şehzâde", Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansk., c.XXVI., s.207.

28 Nâbil Tikrîti, Şehzade Korkud (ca. 1468-1513) and the articulation of early 16th century Ottoman religious identity, 2004, s.674.

29 Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuarâ, Hz: Aysun Sungurhan, Ankara, 2017, s.122.

30 Ceyhân, Adem, Harîmî'nin Hz. Ali'den Kırk Vecîze Tercümesi, Sosyal Bilimler, Yıl 2003, c.I., sayı:2, s.46.

31 Mehmet Süreyya, Sicilli Osmâni, c.II., s.605. (2014)

32 Ceyhan, Adem, "Harîmî'nin Hz. Ali'den Kırk Vecîze Tercümesi", Sosyal Bilimler, c.I., sayı:2., 2003., s.47.

33 Kasımoviç, İsmet, Filozofsko-Sufijsko Učenje Ali Dede Bosnjaka, s.60.

Rûhiyye’sini Osmanlıca’ya tercüme ettiğini ve ardından rûhun hakikatine ve tanımlarına yer verdiği müstakil manzûmeyi kaleme aldığını ifâde etmektedir.³⁴ Nihal Çağman ise Ali Dede Bosnevî’nin *Tercümetül-kasîdeti’l-rûhiyye* isimli eserinden bahsetmekle birlikte söz konusu manzûme ile ilgili bilgi vermemektedir.

Manzûmenin Ali Dede Bosnevî’nin bir eseri olarak işlendiği İsmet Kasımoviç’in makalesi dışında ona âidiyetini kuvvetlendiren bir diğer husûs; manzûmenin Ali Dede Bosnevî’nin İbn-i Sînâ’ya atfedilen *el-Kaşîdetül-‘ayniyyetü’r-rûhiyye fi’n-nefs*’le var olan ilgisidir. Zirâ Ali Dede Bosnevî el-Kasîdetü’l-ayniyye ve el-Kasîdetü’l-rûhiyye isimleri ile bilinen İbn-i Sînâ’nın ruh kasîdesini tercüme etmiştir.³⁵ İbn-i Sînâ’nın yirmi beyitten müteşekkil bu manzûmesi insânî nefsin bedenle ittisâlini ve ondan ayrılmasını konu edinmektedir. Ali Dede Bosnevî bu eseri yirmi altı beyitten oluşan bir manzûme ile tercüme etmiştir. Manzûme mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla yazılmıştır. Kasımoviç eserin Kahire Mısır Milli Kütüphanesi, Gazi Hüsrev Begova Kütüphanesi ve Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde olmak üzere üç nüshasını haber vermektedir.³⁶

Ali Dede’nin manzûm tercümesi Nuruosmaniye 4024 numarada 40b-45b varakları arasında ve Seyyid Şerafettin’in aynı esere yaptığı şerhin sayfa kenarındadır. Ali Dede’nin tercümesinin başladığı 40a yüzü sayfa kenarında kırmızı sürh ile “Kasîde-i rûhiyye ki der nezd-i hukemâ sultân-ı kasâid gûyend ki İbn-i Sînâ der vasf-ı nâtika tertîb kerde est ve in tercüme Şeyh Alist ki sâbikan şeyh-i türbe-i Sigetvâr bûde est Kuddise sırruhu’l-azîz”³⁷ kaydı bulunmaktadır.³⁸ Öte yandan kasîdenin aşağıda yer alan on beşinci beytini,

فَلأَيِّ شَيْءٍ أَهْبَتَتْ مِنْ شَامِخٍ عَالٍ إِلَى قَعْرِ الْخَضِيضِ الْاَوْضَعِ

“Kûh-ı bâlâdan acerb verka niçin etdi nüzûl / Bu harâb süfle indi ana câ oldu kenâr” şeklinde tercüme eden Ali Dede’nin tercümesi kenarında kırmızı sürh ile Farsça suâl mahiyetinde müstakil bir başlık bulunmaktadır. Başlık; “Suâl-i Hakîm ez ki fâide nâtika âmede est ân hâsıl şude der ekser-i heyâkil-i insânî. Pes der in âlem âmeden garaz çîst” [:Hakîm’in nâtikanın hangi fâideden dolayı insan bedenine gelmesi ve bu âlemde var olmasının sebebini sorması] şeklindedir.³⁹ Ali Dede kasîdenin son beytini bu başlık altında tanzîm etmiştir. Ali Dede kasîdenin son beytini⁴⁰ “Vir cevab ya’ni var ise Hakîm-i sâile/ İlm-i hikmet pertevi dolar nûr-ı şulevâr” şeklinde tercüme etmiş ve ardından Hakîm lafzı ile işâret ettiği İbn-i Sînâ’ya ve söz konusu kasîdesine cevap mâhiyetinde kaleme aldığı 119 beyitten oluşan müstakil manzûmesine intikâl etmiştir.⁴¹

34 Kasımoviç, İsmet, “Alı-Dedeovo Učenje O Čovjeku”, Znakovi Vremena, Sarajevo, ljetno 2004. Vol. 7, broj 24 s.29.

35 Tayşi, Serhan, a.g.m., s.386; Çağman, a.g.e., s.31.; Ceyhan, Adem, “

36 Bkz. Kasımoviç, a.g.e., s.98.; Kahire Milli Ktp., Mecâmi’t-Türki, Tal’at,no:25; Gazi Hüsrev Begova Ktp,no:2002; Süleymâniye Ktp., Nuruosmaniye Ktp, no: 4024/3.

37 “Bu Kasîde-i Rûhiyye’dır ki hukemâ nezdinde “kasîdelerin sultânı” derler, İbn-i Sînâ nâtikanın vasfı hakkında tertîp etmiştir. Ve bu tercüme Şeyh Ali’nindir ki sâbikan Sigetvâr türbesinin şeyhi idi. Allah nûrunu takdis etsin”

38 Bosnevî, Ali Dede, Tercüme-i Kasîde-i Rûhiyye li-İbni Sînâ, Nuruosmâniye 4024, vr.40b.

39 Bosnevî, Ali Dede, Tercüme-i Kasîdeti’r-rûhiyyeti li-İbn-i sînâ, Nuruosmâniye 4024, 44a.

40 Beytin aslı şu şekildedir: عَشْرَتِ تَدَا جَلْعَلَا رَانَفَ مِنْ عَصْحَافِ تَسْرَلِ بَاوَجِ دَرَبِ مَعْنَا

41 Bosnevî, Ali Dede, Süleymâniye Ktp.,Nuruosmâniye, 4024,45b.

Ali Dede'nin manzumesi Nuruosmaniye nüshasında kasîdenin hemen ardında 46a-53b varakları arasında yer almaktadır. Nüshada manzûmenin başlığı Kasımoviç'in makalesinde dile getirdiği Kasîde-i levâih-i rûhânî der vâsf-ı rûh vü hakâyık u ma'arif şekli ile yer almamaktadır. Öte yandan mevcut başlık bir önceki kasîdenin son on beytinden evvel konulan başlıkla tenâsüb hâlidir. Nitekim yukarıda zikredilen suâlden müteşekkil başlığa karşın Ali Dede'nin manzûmesi; "Cevab-ı sûfî ez berây-ı suâl-i hakîm ez-çi sebep nâtika âmede est ân garaz ü fâide hâsıl neşüd der nezd-i hakîm ki der vehm-i hayret pindâr mânde cevâb înest" başlığını taşımaktadır. Başlığı, "Sûfnin hakîm'in nâtika hangi sebep ve amaçla bu âleme gelmiştir?" sorusuna verdiği cevaptır. Hakîme göre bu hubûtun bir fâide ve amacı yoktur. Hakîm böyle düşünmek sûretiyle kendi vehminde takılmıştır. Onun sorusuna cevap budur" şeklinde tercüme etmek mümkündür. Ali Dede'nin ruh kasidesine koyduğu başlık ile Ali Dede'nin müstakil manzûmesindeki bu tenâsüb manzûmenin nazîre boyutunu ispât etmektedir. Bu bağlantı sadece başlıklar için söz konusu olmayıp, iki manzûmenin muhtevâ, kâfiye uyumu ve kullanılan ortak metoforlarda da söz konusudur.

Ali Dede'nin manzûmesi on iki bölümden oluşmakta ve birbirinden Farsça başlıklarla ayrılmaktadır. Manzûmenin metni Türkçe'dir. Farsça başlıklar ve altında Türkçe manzum metin şeklinde gördüğümüz bu üslûp Bosnalı Ali Dede'nin *Şurût-ı semâniye der tasfiye-i kalb u kâlb* ve *Ehâdis-i erba'in* isimli eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır.⁴² Manzûmede Ali Dede Bosnevî Harîmî mahlasını kullanmış ve manzûmeyi aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıbı ile kaleme almıştır. Ali Dede bu manzûmede bir önce tercüme ettiği *Kasidetül-rûhiyye* tercümesinde de görüldüğü üzere "dâr" kâfiyesini kullanmış, kâfiye açısından da *Kasidetül-rûhiyye* tercümesini tâkip etmiştir. İlk bölüme geçmeden manzûmenin muhteva açısından irtibatlı bulunduğu İbn Sînâ'nın *el-Kaşidetül-'ayniyyetür-rûhiyye fi'n-nefs* irtibatı üzerinde durmak gerekmektedir.

İbn Sînâ'ya âit *el-Kaşidetül-'ayniyyetür-rûhiyye fi'n-nefs* insanî nefsin bedenle ittisâlini ve ondan ayrılmasını konu edinen yirmi beyitlik bir kasidedir. Türkiye yazma kütüphanelerinde kasîdenin, *Kasidetür-rûhiyye* ve *Kasidetül-'ayniyye* başlığıyla birçok tercüme ve şerhi yer almaktadır. Ali Dede Bosnevî'nin yanı sıra Ebû Ubeyd el-Cûzcanî, Süyûtî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Seyyid Şerâfettin olmak üzere pek çok müellif tarafından şerh edilmiştir. Risâle Kâhire'de neşredilmiş ve Türkçe, İngilizce, Tacikçe ve Rusça'ya tercüme dılmıştır.⁴³ Ayrıca kasîde, Şeyhülislam Feyzullah Efendi⁴⁴, Maraşlı Mustafa Kâmil⁴⁵, Ahmed Sâfi⁴⁶, Sırrî Girîdî⁴⁷, Şerâfettin Yaltkaya ve Hayrânî Altıntaş tarafından da tercüme edilmiş, Mahmut Kaya son dönemde kasîdeye bir şerh kaleme almıştır.⁴⁸

42 Çağman, a.g.e., s.28.

43 Alper, Ömer Mahir, İbn Sînâ, TDVİA, c. XX., s.341

44 Ceviz, Nurettin, İbni Sînâ'nın el-Kasidetü'r-Rûhâniyye Kasidesine Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin Yaptığı Şerh, Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu, 2015 Erzurum, s.309-317.

45 Altıntop, Selim, "İbn Sînâ'nın Rûh Kasidesi'nin Maraşlı Mustafa Kâmil Şerhi", CBU Sosyal Bilimler Dergisi, c.11, sayı: 2, Ağustos 2013., s.465-467.

46 Ahmed Sâfi, İbn Sina ve Kaside-i Ruhîyesi Tercemesi, Türk Tıp Tarihi Arkivi, c.5, no:18, 1940, s.61-66.

47 Sırrî Girîdî, "Rûh", Haz: Lütfü Cengiz, marife, yıl.10, sayı.1, bahar 2010, s.247-266.

48 Mahmut Kaya, İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri, 2003, s.324-334.

Kasidede de rûh yükseklerden süzülerek gelen ve ten kafesine konuk olan nazlı bir güvercine teşbîh edilmiştir. Rûh ihtiyârsız olarak bu ten kafesine inmiş ve bu kafeste bir ebedî saâdete erişmediğinden dolayı huzursuz olmuştur. Bununla birlikte hiç ayrılmak istemediği vatan-ı aslîsini düşündükçe hüznünlünmektedir. Bu hüznün sebebi kemal tahsil edememek ve vatan-ı aslîsine dönememektir. Rûh geldiği yüceliklerden bu derin çukura niçin indirilmiştir? Ona göre bu hubûtun bir hikmeti varsa da bu inişin hikmeti akıl, zekâ ve idrâk sâhiplerine kapalıdır. Güvercin misâli rûh öğrenmediklerini öğrenmek için inmişse, bu açığı hiçbir zaman kapanmayacak ve anayurduna tam bir bilgin olarak dönemeyecektir. Zîrâ zamanın keskin kılıcı ölüm, bir şimşek çakışı var gözüken rûhu hiç parıldamamışcasına söndürmektedir. Manzûmeye göre rûhun bedene hubût keyfiyeti ve hikmeti akıl, zeka ve idrâk sâhipleri tarafından hiçbir zaman tam anlamı ile anlaşılacaktır.

“Cevab-ı sûfî ez berây-ı suâl-i hakîm ez-çi sebep nâtika âmede est ân garaz ü fâide hâsıl neşüd der nezd-i hakîm ki der vehm-i hayret pindâr mânde cevâb înest” başlığını taşıyan ilk bölüm altı beyitten oluşmaktadır. İlk beyit “Sûfiyâ sana suâl eyler hakîm-i felsefi/ Burc-ı dilde ma’rifet nûrîdır hurşîd-vâr” beytiyle başlar. Ali Dede hakîm lafzı ile İbn-i Sînâ başta olmak üzere rûhun mâhiyetini açıklamada akıl ve vehimden başka vâsitalara ihtiyâç duymayan felsefecileri kasteder. Kasîdetü’l-ayniyye’de rûhu temsil eden ana metafor açık boz renkli güvercin anlamına gelen “verkâ” iken, Ali Dede’nin kendi manzûmesinde de rûh “verka” metaforu ile temsil edilmiştir.⁴⁹

Ali Dede bu ilk bölümde rûh-ı nâtikanın hangi hikmete binâen bu ten kafesine indiği ile ilgili kesin bir kanâati olmayan ve bu inişin küllî bir fâide oluşturmadığına inanan Hakîm-i felsefiye cevap verir. Ona göre rûhun bedene nüzûl sırrı vehim ile mümkün değildir. Bu sorunun cevâbına ancak gönül burcunda güneş gibi parlayan mârifet nûru ile ulaşılabilir. Ma’rifet nûrunun temâşa edileceği bu irfân harîmine ise kargaların girmesine izin yoktur, bu sırta mahrem olan bülbül-i şeydâdır. Bu sırrı idrâkde vehim ve fikir tahta ayağa benzer, bu derin idrâkin seyrinde vehim ve fikir topaldır. Bülbül-i şeydâ misâli tâlip ve âşıkta bu irfânî idrâkde lâzım olan nûr-ı Hak ve feyz-i kudsîdir. Zîrâ rûhun bedene nüzûlünün sırrı, cevherî kenzi mahfî olan bir muamma-yı hakîkîdir. Alâmeti vahdet olan bu sırrın perdesi kesrettir. Rûh-ı nâtika atvârını akıl ve vehminden başka dayanağı olmayan filozof anlayamaz. Haremde uçan harem güvercinini yalnız haremin perdedârının tanınması gibi, rûh-ı nâtikanın bedende seyr sırrını ancak nûr-ı Hak ve feyz-i kudsî ile kalbi nurlanmış ârif anlar.⁵⁰

Ali Dede’ye göre rûh-ı nâtikanın bedene nüzûl sırrı filozofların vehimlerine kapalıdır. Alâmeti vahdet, perdesi kesret olan bu sırta, “kenzi mahfi” hadîsi ile işâret edilmektedir. Kudsî feyz ile kalbi nurlanmış ârifin gönül gözünden başkası bu sırrın mahremi değildir.

İkinci bölüm, “Esrâr-ı hubût-ı nâtika zi-âlem-i tecerrüd be-âlem-i tekayyüd zi-vahdet be-kesret” ya’ni, “Rûh-ı nâtikanın âlem-i tecerrüden âlem-i takayyüde, yani vahdetten kesrete hubûtunun sırrı” başlığını taşır.

49 Bosnevî, Ali Dede, Süleymâniye Ktp.,Nûruosmâniye, 4024., 46a.

50 Bosnevî, Ali Dede, a.g.e., vr.46a.

Ali Dede Bosnevî, on dört beyitten oluşan bu bölümde rûhun âlem-i tecerrüdden şehâdet âlemine nüzûlünü vahdet-i vücûd ontolojisi içinde ele almaktadır. Manzûmeye göre sırr-ı hilâfetin özü ve gayb bostânının şâhidi öncelikle Âdem sûretinde tecellî eylemiş, kudsî âlem asıl meskeni iken kendisini bu fâni menzil olan şehâdet âleminde bulmuştur. Kaçınılmaz olan bu nüzûl ve urûcu felek dâim hatırlatsa da rûh bedeninin kesâfeti içinde bulunduğundan kendisinin tâbî olduğu bu dâimî yolculuğu kavrayamaz. Bu konuyu idrâk etmek konusunda insanlar aynı seviyede değildir.

Manzûmede felek bir avcıya, rûh cennete âit bir dâneye teşbih edilmiştir. Avcı felek cennete âit bir dâneği ya'ni rûhu, beden tuzağına çekmiştir. Bu cilvenin gâyesi rûhu arındırmak olarak izâh edilirse, rûhun bedende çektiği dertlerin sonu yoktur. Öte yandan âlem-i kudsîden ayrı düşen rûh bu kayıtlar âleminin baskısı altında yeniden aslî mekânına sefere çıkma cesâretini de kaybetmiştir. Bu konuda kişinin en büyük engeli cennetten inerken berâberinde getirdiği nefsidir. Gül yanında dikenin eksik olmaması gibi insanın ezeli yolculuğunda ona köstek olacak nefsi berâberindedir. Âlem-i teklîf olan bu dünya insan için bir mihek taşı hükmündedir. İnsan Elest bezminde “Kâlû belâ” ile ikrâr ettiği kulluk da'vâsını yüklediği emir ve teklîf ile bu dünyada ispât etmek durumundadır. Dünya bu noktada insanın hüccetini nakş ettiği bir levhaya da benzetilebilir, habîs ve tayyib ancak bu sûretle temyiz edilir. Da'vâ sâhibi için bu âlem-i teklîf keskin bir kılıç hükmündedir.

Ali Dede'ye göre rûhun bedene nüzûl sırrına dâir bu teşbih ve teşhîsler, ehl-i maârifin irfânına dâir inceliklerdir. Nâtika atvârı ehl-i maârifin yoluna mahrem olmakla anlaşılır, felsefeciler zanda kalmaları sebebi ile bu sırrı idrâkde şaşırırlar.⁵¹

Üçüncü bölüm, “Der atvâr-ı nefs-i nâtika be-hakâyık-ı muhtelif ve edvâr-ı müteferrika”; başlığında olup yirmi bir beyitten oluşur. Manzûmede nefs-i nâtikanın atvârı konusu işlenmiştir.

Ali Dede Bosnevî, bu bölümde mutasavvıfların devir nazariyesi çerçevesinde konuyu işler. Ruhların kendi âlemlerinden bu âleme gelmesine nüzûl, buradan ruhlar âlemine yükselmesine urûc denir. Kavis şeklinde bir yol izleyerek bu âleme gelen ruhlar (kavs-i nüzûl) yine kavis şeklinde başka bir yol izleyerek (kavs-i urûc) ruhlar âlemine döner. Ruhların geldikleri âleme yükselmeleri için arınmaları ve yetkinleşmeleri gerekir.⁵²

Bosnevî'ye göre atvâr-ı nefis denilen bu devinim ile kuds bostânının papağanı ve cennet bağının bülbülü hükmündeki nefha-i rûh-ı Hudâ, güvercin boynunda asılı hamâyil kolyesinin güvercinden alınıp, heykel boynuna takılması gibi, teklîf yükü ile muhatap bedenlere asılmaktadır. Ali Dede'nin “her nefes bin âşyânı her nefes bin meclisi/ Bu aceb tavr u acibdir kim hezâr ender hezâr” beyti ile tasavvufî terminolojide teceddüd-i emsâl ile ifâde edilen hakîkate dikkat çektiği görülür. Teceddüd-i emsâl, âlem-i şehâdetin esmâ-yı ilâhiyye gereği devamlılık üzere

51 Bosnevî, Ali Dede, a.g.e., vr.47a.

52 Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul 2004, s.356.

her an mevcûd ve ma’dûm oluşunu ifâde etmektedir.⁵³ Bu tecelli ile nefis-i nâtika, zaman zaman nefis, akıl, rûh ve dil olarak farklı farklı algılanır. Bu algılamalar algı sâhibi kişilerin isti’dâdlarının farklılıklarından ileri gelir. Varlık âleminde görünen kadınlık ve erkeklik şekli bir i’tibârdır, asl olan hilâfet-i Hakk’a mazhar olan insân-ı hakikî mertebesine çıkmaktır.⁵⁴

Ali Dede manzûmenin devamında rûhun çeşitli vasıflar ile vasıflandığını, rûha hem “rûh” hem “nefs” kelimesi ile işâret edildiğine dikkat çekmektedir. Ehl-i hikmetin rûha, “rûh-ı hayvânî”, “kozalak şekilli kalıptan çıkan kara buhar”, “rûh-ı sultânî vü seyrânî” isimleri ile işâret ettiklerini dile getirir. Öte yandan rûhun kötü huyluluğu olması durumunda nefis-i emmâre, seyrinde sâhibine melâmet edici olması durumunda levvâme, şer’-i akde ittibâ ve yâr olduğu sürece rûh-ı sultânî olarak isimlendirildiğini belirtir ki bu tavsîf Gazâlî’de de karşımıza çıkmaktadır.⁵⁵

Manzûmede sûfilerin ve bilhassa İbnü’l-Arabî’nin, rûhu âlem-i kübrâ-âlem-i sagîr ontolojisi içinde değerlendirmesine kuvvetli atıflar bulunmaktadır. Ali Dede’ye göre rûh-ı ruhânî veya nefis-i nâtika ile işâret edilen rûh, sâni’ gibidir, beden ikliminde bir sultandır, azâ ve kuvâ rûhun emrindeki güçlerdir. Rûh bu uzuvlarla yedi iklimde hükmünü sürer ve gönül hazînesinden inciler saçır. Sultanın memleketinde farklı uygulama ve muâmelesine karşın nefis-i nâtika da beden memleketinde kimi zaman basta kimi zaman kabza düşer. Her ne kadar beden tahtında hükümdâr olsa da elest bağının bülbülü olarak burada bulunduğu kumru gibi hüznü dâimidir. Bu ifâdeler İbnü’l-AraRûh Kenz-i mahfî yâdigârı ve nûr-ı cemâl cilvesidir, sidre ve levh, kalem ve arş-ı muallâ, cüz’ ü küllü âlem-i insân câmi’dir.⁵⁶

Ali Dede Bosnevî’nin yukarıdaki ifâdelerinde vahdet-i vücûdu benimsemiş bir mutasavvîf olarak hazarât-ı hamsenin son mertebesi olan hazret-i âlem-i insâna konuyu getirdiği görülmektedir. Hazret-i âlem-i insân, ilk dört mertebeyi kendisinde topladığından “hazret-i câmia” mertebesi olarak da isimlendirilmiştir. Allah bu hazretlerin her birinde çeşitli şekillerde tecellî eder. Son hazret olan insan, yüksele yüksele bütün hazretlerin kendisine görüneceği bir hale geldiği zaman insân-ı kâmil mertebesine ulaşmış olur.⁵⁷

Bosnevî, meritebe-i âlem-i insâna “Sidre vü levh ü kalem arş-ı mu’allâ cüz’ ü küll/ Âlem-i insân-ı câmi’dir hakikat her ne vâ” beyti ile dikkat çeker.⁵⁸ Âlemde vâ olan her şey insanda toplanmıştır. Perdenin arkasında perdeyi oynatan birdir, tevhîd sürmesi gönül gözüne çekilmeli ve perde önünde gözükken hayâli güzellere aldanılmamalıdır.

Dördüncü bölüm, “İşâret-i Haber-i Mustafa (sas) be-tecerrüd-i nâtika ve adem-i tahayyüz-i û Haber-i suile “Eyne’r-rûh izâ nâmet? Kâle: “ tübîtu inde’l-arşı sâcideten iza bâtet alâ taharetin” başlığını taşımaktadır. Bölüm rûhun uyku esnâsında bedenden ayrılıp, ayrılmaması üzerine

53 Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Terc. Ahmed Avni Konuk, Haz: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, c.I, Mukaddime, 39.

54 Bosnevî, Ali Dede, a.g.e., vr.48b.

55 Gazâlî, İhyâuulümidîn, c.III, (Rub’ul-muhlikât), s.10.

56 Bosnevî, Ali Dede, a.g.e., vr.48b.

57 Ateş, Süleyman, “Hazarat-ı hams”, Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi, 1998, c.17, s.115.

58 Bosnevî, Ali Dede, a.g.e., vr.48b.

yoğunlaşmaktadır. Ali Dede rûhun bedenden tecerrüdü durumunda nerede mekan tuttuğuna Hz. Peygamberin “Kişi uyuduğu vakit rûh nerededir? sorusuna cevâben verdiği “Eğer tahâret üzere gecelemişse, arşın altında secde halinde geçirir”⁵⁹ hadîsi ile işaret ettiğini belirtir. Rûhun bedenden uyku ve ölümlle ayrıldığına dâir kanâatler olmakla birlikte uyku hâlinde rûhun nerede bulunduğu ile ilgili tartışmalar olmuştur. Ali Dede Bosnevî bir mutasavvıf olarak rûhun urûcunun tasfiye, tevhîd ve tezkiye ile gerçekleşeceğine şiiirinde temâs etmiştir, bu soruya cevâbı “Kişi uyuduğu vakit rûh nerededir? sorusuna cevâben verdiği “Eğer tahâret üzere gecelenmişse, arşın altında secde halindedir” hadîsidir. Hz. Peygamber mirâcı gerçekleştirmiş peyk-i Hazret seyrine erişmiştir. Onun seyre dâir verdiği her haber sâlik için bağlayıcıdır. Ona göre tahâret ve ibâdet sâyesinde kişinin rûh-ı kudsîsi arşın altına dek urûc eder ve evc-i kudse yükselir. Bu konuda sâlike lâzım olan iki önemli şey niyet ve azimdir. Tahkiki bir hikmet olan bu ilim felsefecinin varabileceği bir alan değildir, sâlikin şer’î delilleri hayâtına rehber etmesi ile bu ilmin kapıları açılır.⁶⁰

Beşinci bölüm, Tarîf-i nâtika der nezd-i ukalâ ez ehl-i hikmet bi-ibârât-ı muhtelife “Ehl-i hikmetin farklı ibarelerle nefsi-i nâtika tarifleri” başlığını taşır.

Ali Dede Bosnevî bu bölümde filozofları ehl-i hikmet adı altında zikreder. Kurtûbî, Eflâtûn, Sokrat, Aristo, İbn-i Sînâ ve İbn-i Hayyâm’ın nefsi-i nâtika tariflerine yer verir. On altı beyitten oluşan manzûmede Ali Dede kelim âlimi ve filozofların kendi akıl ve zevkleri nisbetinde nefsi-i nâtikayı tanımladıklarını belirtir. Bu tanımların kiminin zan kimisinin kıyas neticesinde oluşturduğuna dikkat çeker. Literatürde yer alan on beşi aşkın nefsi-i nâtika târiifi bulunduğunu ifâde ederek birkaçını paylaşır. Ona göre ise cevher-i ferdin pertevinden doğu ve batı aydınlatılmaktadır, evveli vardır, âhiri yoktur, beden azâları gibi onun da azâları vardır, beden gibi müstakil bir yapısı vardır. Kim seyr ü sülûk ile merâtib kat ederse rûhu ölümsüzleşir. Ali dede Kurtûbî’nin rûhu “insan bedenine sarılmış latîf bir canlılıktır, temizlik habâset ile gibi vasıfları vardır.” şeklinde tarif ettiğini paylaşır. Eflâtûn’un rûhu “cism-i latîftir, sûretlerde çok görünse de parçalanmaz bir hakîkattir”, Sokrat ve Aristo’nun “rûh mücerred bir cevher-i ferddir, tıpkı aydınlatıcı bir güneş gibi” şeklindeki târiflerine yer verir. Ardından İbn-i Sînâ ve Hayyâm’ın “rûh bir müstakil cevherdir, cisim ona yüce bir kule hükmündedir” târifine yer verir. Çin filozoflarının rûhu Anka kuşu ile tavsîf ettiklerini belirtir. Felsefinin Cenâb-ı Hakk’ın tecellî eylediği ilâhi tecellî noktası olan süveydâyı kozalak şeklindeki kalp, rûhu da kalpten çıkan “kara buhar” şeklinde anlamak sûretiyle yanıldığını ifâde eder. Filozofları bu noktada kargaya benzeten Ali Dede onların bu irfan bahçesine girmeye yetkin olmadıklarını belirtir. Ona göre nâtika târifini zevk ile gerçekleştiren tâife ehl-i safâdır.⁶¹

Altıncı bölüm, İşâret-i Ehl-i Safâ der hakâyık-ı nâtika be-ta’rif u tavsif , “Ehl-i Safâ’nın nâtika yapılmış olduğu tarif ve tavsiflerle işaretleri” başlığını taşır. Bu bölüm bir önceki beytin

59 Hadîsin yakın versiyonu için bkz. Beyhâkî, Şuâbu’l-İmân, 2527.

60 Bosnevî, a.g.e., vr.49a.

61 Bosnevî, Ali Dede, a.g.e., vr.50a.

şerhi mâhiyetindedir. Ali Dede’ye göre ehl-i safânın temsilcisi İbnü’l-Arabî’dir. İbnü’l-Arabî’nin düşüncelerine göre irfân sürmesi çekilmiş bir gönülle rûhun mâhiyeti biraz anlaşılabilir. Rabbi bilmek irfânı kişinin nefsinin bilmesine bağlıdır. Sûretler âlemi ancak gönül ediplerinin çözebileceği bir bilmece hükmündedir. Şeyh-i Ekber olarak vâf ettiği İbnü’l-Arabî’nin rûhu “bî-tahayyüz zât ile kâim bir cevher-i gaybî” ve çeşitli sûretlerde tecelli eden kuvvet-i kudsiyye ve emr-i hakîki olarak vâfettiğini belirtir. İbnü’l-Arabî’nin bu tanımının “ve nefahtü fihi min rûhi” (Hicr,15/29) âyeti ile irtibatlı oluşunun altını çizer.

Yedinci bölüm “İşârât-ı fuzalâ-i muhakkikîn der ta’rîf-i nâtika”; “muhakkikîn zümresinin nefsi nâtika tarifi” başlığını taşır. On bir beyitten oluşan bu bölümde Ali Dede Bosnevî, Gazâlî ve Fahreddîn Râzî’yi methetmektedir. Gazâlî’nin “bî-tahayyüz bir latîf cevher”, Fahreddîn Râzî’nin “cevher-i cismânî” şeklindeki ruh tanımlarına yer veren Bosnevî, bu iki âlimin rûh-beden ilişkisini zehirin bedene yayılması teşbîhi ile izâh ettiklerini belirtir. Bosnevî, bu tanımın dışında rûh için su, hava, ateş gibi teşbihler yapıldığını ancak bu tavsiflerin çoğunun filozofların zannından ibâret olduğunu dile getirir. Rûhun mâhiyetine dâir açıklamalarda bulunan âlimlerin yanı sıra Ali Dede “içtîhâd ehli” lafzıyla işâret ettiği kimi âlimlerin rûh konusu hakkında konuşmadıklarını ve konuya “Sana ruh hakkında soruyorlar. De ki: Rûh, Rabbinin emrindedir, size ancak az bir bilgi verilmiştir.” (el-İsrâ, 17/85) âyeti zaviyesinden yaklaştıklarını belirtir. Onlara göre rûhun hakîkati sırdır, Hak tarafından künhü örtülmüştür.⁶²

Sekizinci bölüm; “Der keyfiyyet-i alaka-yı rûh be-heykel-i insânî” olup rûh beden ile nasıl bir ilişki içerisindedir sorusuna cevap mâhiyetindedir. Ali Dede Bosnevî, rûhun bedene intikâl ve ilişkisini avcı-tuzak, gül suyu-beden, güneş ışığı-toprak metaforları ile anlatır. Tuzağa çekilmiş av gibi rûh bedene ilâhî bir tedbîrle çekilmiş ve gül suyunun tene sirâyeti gibi bedene girmiştir. Bu durum güneş ışıklarının toprağa nüfûz etmesine de benzetilmiştir.

Ali Dede bu benzetmeler bir yana hakikatde rûhun bedene ittisâl keyfiyetini ve rûhun atvârını Abdâl-ı Hak diye ifade ettiği âriflerin bildiğini dile getirir. Onlara göre rûhun ten kalıbının ardında görünmeyen bir cismi daha bulunmaktadır. Bu cisim, eczâ-yı aslîdir, beden aksine fenâyâ uğramaz, bâkîdir, beden onun nûruyla hayat bulur. Kişi ten kafesini kırdığında bu görünmeyen ruh burakına binmeye kâdir olur. Ehl-i safâ bu rûha “sultan” der. Dolayısıyla nefsi nâtika zâhir ve bâtın olmak üzere iki heykelle kâimdir. Ârif bu hususu idrak ettiğinde acz ve hayrettedir. Ali Dede bu izâhın ardından “Bir nigârın vereler hâl-i siyahından haber/ Ey Harîmî hoşdur ol pûşide ola sırr-ı yâr” beyti ile güzelin perde ardında kalmasının evlâ olmasından hareketle rûh sırrının gizli kalmasının hoşluğuna dikkat çeker. Bu beyitler Mevlânâ’nın “Ona dedim, yârin sırrı örtülmüş olması daha hoştur”⁶³ mısra’ına telmîhler barındırır.

62 Ali Dede Bosnevî, Nûruosmâniye, 4024, vr.50b-51a.

63 Mevlânâ, Mesnevî-İ Şerîf, Terc ve şerh: Ahmed Avni Konuk, Haz: Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul 2019, c.I., b. 135.

Dokuzuncu bölüm; Der hudûs-ı nâtıka ve tekaddüm-i û der nezd-i ehl-i şer' ve tahkik-i rûh-ı küllî ve tekaddüm-i âlem-i ervâh ber eşbâh" başlığını taşımaktadır. Manzûme altı beyitten oluşmakta ve nefs-i nâtıkanın bedenden, ruhlar âleminin şehâdet âleminde önce yaratılmış olması konusu ile ilgilidir. İslam âlimleri arasında rûhun cesedden önce mi sonra mı yaratıldığına dâir ihtilâflar olmuştur. Muhammed b. Nasr el-Mervezî ve Ebû Muhammed b. Hâzım rûhun cesedden öce yaratıldığını ve bu konunun icmâ ile sâbit olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴ Ali Dede Bosnevî bu vurguya dikkat çekerek, rûhun bedenden önce yaratılmış olma bilgisinin İslam âlimleri ve muhakkiklerce felsefecilerden önce ortaya konduğunu belirtir. Ehl-i hikmetin rûhu cisim ile birlikte hadis demelerinden nice zaman önce şer' ve tahkik ehlinin bu tespiti yaptığını ifâde eder. Rûh-ı küllînin mukaddemliği ile ilgili olarak rûh-ı küllînin kilide ervâh ve eşkâlin düğüme benzetildiğini sır bilen bir ârifin kendisine anlattığını belirtir. Ali Dede Bosnevî'nin "şehâ" ifâdesi ile rûh-ı küllîye işâret ettiğini görmekteyiz. Sultân olan bu rûh-ı küllî haric ve dâhilde bî-tahayyüz bir keyfiyetle bedende mutasarrıftır. Öte yandan emr-i mutlak, ittisâl ve infisâli yoktur. Rûh-ı küllî veyâ rûh-ı sultânî olarak isimlendirilen rûhun bu boyutuna levlak sırrına erenler mahrem olurlar ki Ali Dede'nin bu izâhlarında hakikat-i muhammediyye çerçevesinde konuya eğildiği görülür.

Onuncu bölüm, Der tahkik-i "İnnallâhe halaka'l-ervâha kable ecsâdihî"[“Şüphesiz Allah ruhları cesedlerinden önce yarattı” hadisinin tahkiki] başlığını taşır. Bölüm bir önceki bölümün ana fikrine şerh hüviyeti taşımaktadır. Ali Dede Bosnevî ruhların bedenlerden, âlem-i ervâhın âlem-i ecsâddan önce yaratılışına Hz. Peygamberin “Şüphesiz Allah ruhları cesedlerinden önce yarattı” hadîsi ile işâret ettiğini vurgular. Âlem-i ervâh cümle saf saf olmuştur cünûd/ Hem teârüfa tünâkirden sağarıyla kibâr” beyti ile “Ruhlar toplu cemaatlerdir. Onlardan birbiriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrılırlar” (Buharî, “Enbiya”, I; Müslim, “Birr”, 159) hadîsine telmîhde bulunur. Hadîsde işâret edilen ruhlar için âlimlerin “ervâh-ı melâike” ve “ervâh-ı felek” şeklinde farklı yorumlar yaptıklarını dile getirir. Bu bilgilere ilâveten herşeyden önce yaratılanın ervâh-ı beşer olduğunu ve diğer tüm ervâh-ı âlemin ervâh-ı beşere nispetle, pâdişâhın hizmetinde bulunan güçlere benzetilebileceğini dile getirir.

On birinci bölüm, Der tahkik-i nebevî (salavâtullâhi ve selâmuhu) “Ene ebu'l-ervâh ve âdemü ebu'l-beşer” ve “evvele mâ halakallâhu rûhî” ve “ene min feyzi nûrullâhi ve'l-mü'minûn min feyz-i nûrî” başlığını taşır. Manzûmenin ana teması hakikat-i muhammediyye konusudur.

Hakikat-i Muhamediyeye taayyün âleminin başlangıcıdır. Onun üstünde hiçbir isim ve sıfatla sıfatlanmayan zât vardır, taayyünden münezeh olduğu itibârla mahlûkun bu makamı idrâki imkansızdır. İlk taayyün olan hakikat-i muhammediyye kâinat ağacının çekirdeği hükmündedir. Çekirdek bu ağacın başlangıcı, meyvesi de kemâlatı ve hâtemidir. Buradan hareketle Hz.

64 Yörük, İsmail, “İslam'da ruh tasavvuru”, AÜ İlahiyat Fak. Dergisi, 1986, sayı:7, s.365

Peygamberin rûhu ilk çekirdek hükmünde iken cismi ise bu varlık ağacının son meyvesi ve hâtemidir.⁶⁵

Manzûmede Bosnevî, ilk yaratılanın Hz. Peygamber’in rûhu olduğunu ve bu cihetten diğer tüm ruhların babası hükmünde olduğu üzerinde durur. Ervâh-ı kibâr onun feyziyle aydınlanır, bu sebeple iftihâr onun hakkıdır. Hz. Peygamberin rûhu varlık levhasının ibtidâsı olmak noktasında Fâtiha mesâbesinde iken vücûd ve şekil cihetinden iki cihânda mühür/hâtem hükmündedir. Manzûmede Bosnevî, “Ben ebü’l-ervâhım ve Âdem ebü’l-beşerdir”, “Allah önce benim ruhumu yarattı”, “Ben Allah’ın nûrunun feyzinden yaratıldım ve mü’minler benim nûrumun feyzinden yaratıldı.” hadislerini hakikat-i muhamediyenin delilleri olarak ortaya koyar.⁶⁶

On ikinci ve son bölüm “Der temsil-i tahkik be-rûh-ı küllî ve nisbet-i ervâh-ı heyâkil-i insânî bâ vey” başlığını taşımaktadır. Manzûme ruh-ı küllînin rûh-ı beden-i insânî ile durumunu ele alır. Bosnevî bu bölümde rûhun sırrını örnekleme yoluna gider ve bu temsil metodunun ârifin yolu olduğuna dikkat çekerek âriflerin nazar ve istidlâle râğbet etmediklerini belirtir. Ruh ve cisim irtibâtını öncelikle kandil teşbîhi üzerinden işler. Cisim içindeki rûh kandilin içindeki yanıp, aydınlatan bir mum gibidir. Kuru ve yaş tüm varlıklar ma’nâ açısından bu küllî rûhtan canlılık bulurlar. Bu durum güneş ışınlarının tüm evrene yayılmasına benzetilebilir. Bu açıdan mahlûkat sesli ve sessiz Allah’ı tesbîh eder. Her varlık bu açıdan bakıldığında konuşmaktadır ve âlem Hakk’ın varlığına şehâdet eden büyük bir nüsha hükmündedir. Rûh-ı nâtika kış ve bahar gibidir.

Beden ülkesinde nefis, Dârâ ve rûh onu mağlûb eden İskender hükmündedir. Her iki gücün hizmetinde bulunan bedenî kuvvetler ve uzuvlar bulunmaktadır. O hâlde zâhir ve bâtında tasarruf sâhibi Allah’tır. Bu irfâna ulaşmak cedel ehlinin değil fenâ mertebesine erişmiş ârifin nasîbidir.⁶⁷

Bosnevî’nin rûh-ı küllîyi rûh-ı muhammedî çerçevesinde temellendirmesi bize İbnü’l-Arabî’nin Tedbîrât-ı İlâhiyye’sinde ilgili pasajlardan⁶⁸ güçlü bir etkilenme altında bulunduğunu düşündürmüştür.

Sonuç:

Çalışmamızın konusu olan ve Ali Dede Bosnevî’nin İbni Sînâ’nın *el-Kaşidetü’l-‘ayniyye-tür-rûhiyye fi’n-nefs* tercümesinden farklı olarak kaleme aldığı müstakil manzûmenin Şehzâde Korkut’a âit olmadığı anlaşılmıştır. İsmet Kasımoviç’in “Alı-Dedeovo Učenje O Čovjeku” isimli makalesine ulaşmamız ve makalede bu manzûmenin içeriği ve ismi ile verdiği bilgiler

65 Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul, 1994, s.99.

66 Bosnevî, Ali Dede, a.g.e., vr.52b.

67 Bosnevî, Ali Dede, a.g.e., vr.52a-53b.

68 İbnü’l-Arabî, a.g.e., s.67.

manzûme öncesinde yer alan ve Ali Dede'nin tercüme ettiği Kasîde-i ayniyye- yi rûhiyye'yi incelemeyi gerekli kılmıştır. Ali Dede'nin kasîdeyi tercüme etmek yanında son on beyit için müstakil sual içerikli bir başlık oluşturması ve ardından cevap başlıklı kendi manzûmesine geçmesi iki kasîde müellifinin de Ali Dede Harîmi olduğunu da ispât etmektedir.

Ali Dede Bosnevî manzûmeyi İbni Sînâ'nın rûh kasîdesine'ne cevap mâhiyetinde yazmıştır. Manzûmenin başlıkları ve içeriği dikkate alındığında rûh konusunun didaktik bir üslûp ve sâde bir dil ile işlendiği görülmektedir. Manzûmede felsefe, kelim ve tasavvuf ilmi açısından rûh konusu masaya yatırılmış, İbnü'l-Arabî, Gazalî, Fahreddîn Râzî, İbn. Hayyâm, Kurtûbî gibi İslâm âlimlerinin yanı sıra Aristo ve Eflâtun'un gibi Yunan filozoflarının görüşlerine yer verilmiştir.

Bununla birlikte manzûmenin genelinde rûh konusu ile ilgili en sağlıklı tespit ve tavsiflerin mutasavvıflar tarafından yapıldığına dikkat çekilmiştir. İbnü'l-Arabî terminolojisinin hâkim olduğu manzûme, on altıncı yüzyılda postnişîn bir mutasavvıfın kaleminden çıkmasının yanı sıra ilmi kifâyet, terkîp ve tahlîl kuvvetine işâret etmesi açısından da önemli işâretler barındırmaktadır.

Ek:1.

Ali Dede Bosnevî'nin Kasîde-i Rûhiyye

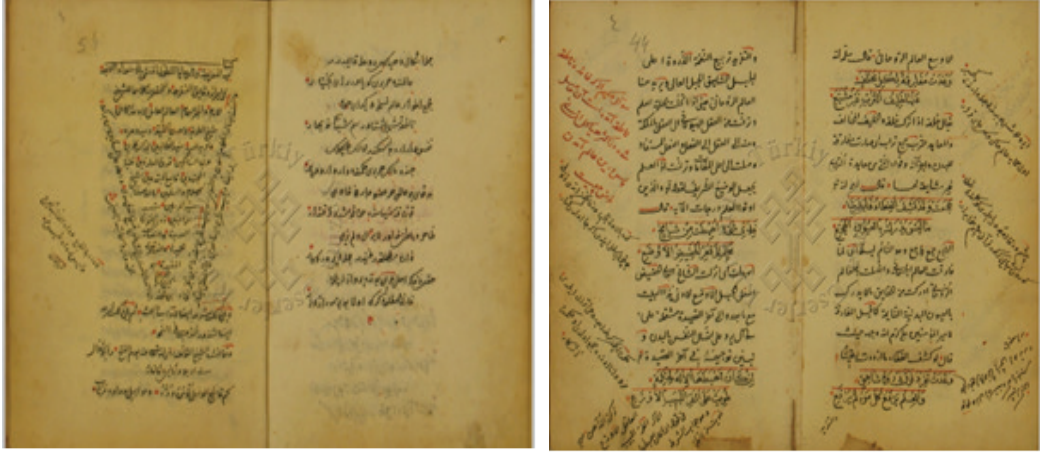
b. Ali Dede Bosnevî'nin kasîde tercümesi içindeki

Tercümesi girişi. Suâl mahiyetindeki başlığı.

Ali Dede Bosnevî'nin müstakil manzûmesi

d. Manzûmenin son sayfası.

Ek 2:

[46a] Cevab-ı Sûfî ez Berây-ı Suâl-i Hakîm ez-çi sebep nâtika âmedeest ân garaz ü fâide hâsıl neşüd der nezd-i hakîm ki der vehm-i hayret pindâr mânde cevâb înest

[Sûfînin Hakîm'in “nâtika hangi sebep ve amaçla bu âleme gelmiştir?” sorusuna cevabıdır. Hakîme göre bunun bir fâidesi yoktur. Hakîm bu düşüncesinde kendi vehm ü düşüncesinde takılıp kalmıştır. Sûfî'nin Hakîm'in sorusuna cevâbı budur.]

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

— • — — / — • — — / — • — — / — • —

Sûfîyâ sana su'âl eyler hakîm-i felsefî
 Burc-ı dilde ma'rifet nûrıdır hurşîd-vâr
 Evc-i dilde encüm-i fikret tecellî eylemez
 Vehmile pindâr hikmet ola rûz-ı tâbdâr
 Bu harîm-i Hazret-i irfâna kim girmez kelâğ
 Bülbül-i şeydâ gerek gülşen içinde râz-dâr
 Vehm ü fikrin seyrini çözüpây-i çüpgîn anlagl
 Bu muammâ-yı hakîkî kenz-i mahfî cevheri
 Kesret olmuşdur disârı vahdet olmuşdur şîâr
 Felsefî bilmez Harîmî nâtika atvârını
 Bu harem verkasıdır bilir haremde perdedâr

II.

Esrâr-ı hubût-ı nâtıka zi-âlem-i tecerrüd be-âlem-i tekayyüd zi-vahdet be-kesret

[Rûh-ı nâtıkanın âlem-i tecerrüdden âlem-i takayyüde, vahdetten kesrete hubûtunun sırrı]

Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün

— • — — / — • — — / — • — — / — • —

Hâmir⁶⁹-i sırr-ı hilâfet şâhid-i bustân-ı gayb

Sûret-i Âdem'de evvel cilve kılmışdır nigâr

Âşiyân-ı kuds iken indi bu fânî menzile

Rihletin kûsun çalar durmaz bu çerh-i rûzgâr

Heykel-i ser-tîz niçün fehmi eylemez verkâ aceb

Kimi muzlim sanki şeb ba'zısı neyyir çün nehâr

Dâne-i bâğ-ı bihişti heykel-i dâma çeküp

Perr ü bâlin çarh sayyâdı yolar bî-ihiyâr

Cilveden maksûd ise câna cilâsı heykelin

Hasretâ derdler dirigâ bula mı gayet medâr

Kayda düşdü âlem-i kudsîden ayru düşeli

Yine bu kayd u televvüsle seferden eyler âr

Ravza-i cennetden ayru bu dürer tâvus-ı kuds

Mâr nefsi yanınca indi bitdi gül yanında hâr

Âlem-i tekliif ana oldu hakikatde mihek

[47a] Kimi kâfir kimi câhil kimi ârif râzdâr

Her biri *kâlû belî'*den da'vâ'ı tasdik idüb

Da'vîye burhâna geldi âleme bî-ihiyâr

Bâr-ı tekliifi anub oldu zulüm ile cehûl

Evvêlâ ol âlem-i kudsîde kalmışken civâr

69 Hâmir: maya.

Her biri tekmîl ü tescil itdi isti’dâdını
Nakş kıldı levh-i dilde hüccetin nakkâş-vâr
Her habîs ü tayyibi teşhîs ü temyîz itdiler
Da’vasın kat’ eyledi seyri çü seyf-i âbdâr
Şerh idersem ârifâne nâtika atvârını
Akl u fikrin yandırır bu nâr-ı hayret nûr-vâr
Ey Harîmî mahrem ol ehl-i ma’ârif⁷⁰
Felsefî-veş olmagıl pindârla ahvel ü ayâr

III.

Der atvâr-ı nefsi-nâtika be-hakâyık-ı muhtelif ve edvâr-ı müteferrika
[Muhtelif hakikatler ve çeşitli devirlerle nefsi-nâtikanın atvârı hakkında]

Hâtif-i evc-i ma’ârif şâhid-i bezm-i safâ
Bâr-ı teklif ile dutdı şimdi ehl-i inkisâr
Tûtî-i bustân-ı kuds ü nefha-i rûh-ı Hudâ
Bülbül-i bâğ-ı bihiştî sidre ana gül’-izâr
Ülv ü süfl ki tâ ezel Îsî-sıfat seyyâhıdır
Geh tecerrüd geh takayyüd vafını eyler şî’âr
Gerdünundan ki çözer varka hamâyil bendini
Heykelin boynuna bend eyler gehî o tavk-dâr
Her nefes bin âşyânı her nefes bin meclisi
Bu aceb tavr u acıbdır kim hezâr-ender-hezâr
Gâh nefis ü gâh akl u gâh rûh u gâh dil
Gün gibi âşyân zâhir cümleye bir cilvedâr
Kimi deryâ kimi katre kimi mez kimi kufî

70 Silik olduğundan okunamadı.

Cân u dil esrârını setr eylemiş Perverdigâr
 Oldur insân-ı hakîkî vü hilâfet mazharı
 Bu zükûr ile ünûsiyyet şekilde i'tibâr
 Muhtelif evsâf ile varka aceb mevsûfedir
 Kâh rûh ü nefis ki kalb ile akl ana şîâr
 Ehl-i hikmet çok dilde rûh-ı hayvânî dedi
 [48a] Kâleb-i şekl-i sanevberî olan kara buhâr
 Rûh-ı sultânî vü seyrânî müşâhid olagör
 Âlem-i gayb-ı tecerrüdle dilâ ol nîk-kâr
 Mutmainne râzıyye verse kazâya ger rızâ
 Nefs-i emmâre olur hemmi ola hûy-ı şîrâr
 Kılssa seyrinde melâmet sâhibin levvâmedir
 Rûh-ı rûhânî şehâ ki akl-ı şer'e ola yâr
 Nâtıka sâni' gibi âlâtı a'zâ vü kuvâ
 Her biriyle âleminde eyler ol sayd u şîkâr
 Heft-kışver şâhiddir kendi vücudı tahtına
 Genc-i dilden âlem dürlü güher eyler nisâr
 Bu cevârihle kuvâ askeridir ma'nâda
 Milketinde kabz u bast eyler çü şâh-ı tâcdâr
 Bülbül-i bağ-ı Elestin tûtî'î "kâlû Belâ"
 Tavk-ı teklif ile hüznü dâ'im anın kumri-vâr
 Yâdgâr-ı kenz-i mahfî cilve-i nûr-ı cemâl
 Yâ hayâl-i zann-ı mutlakdır yâ ana perde-dâr
 Sidre vü levh ü kalem arş-ı mu'allâ cüz' ü küll
 Âlem-i insân-ı câmi'dir hakikat her ne vâr
 Dîde-i ibretle bak ey dil hayâl zillesin
 Gör verâ-ı perdeden birdir hakîkî perdedâr
 Kühî-i tevhidî Harîmî dîde-i dil üzre çek
 Bu hayâlât-ı hûr ile olmagıl ahvel ayyâr

-IV-

İşâret-i Haber-i Mustafa (sas) be-tecerrüd-i nâtika ve adem-i tahayyüz-i û Haber-i suîle
“Eyne’r-rûh izâ nâmet? Kâle: “betîtü inde’l-arş sâcideten iz ebatetü alâ tahareti”

[Rûh-ı nâtikanın bedenden tecerrüdüne; Hz. Mustafa’nın “Kişi uyuduğu vakit rûh nerededir?
sorusuna cevâben verdiği “Eğer tahâret üzere gecelenmişse, arşın altında secde halindedir”
hadîsinin işâret etmesi]

Feth olsun bu mahalde dinler isen ke-arş-ı dil
Kim buyurmuşdur haberleri ol sadr-ı kibâr
Peyk-i hazret seyrine kim sidre oldu sidre
Ol kadem arşına basdı bî-burak berk-vâr
Nâtika kılma tahâret merkadinde sıdkile
Sâcid oluben arşında altında ider ol şeb-karâr
Evc-i kudse himmet-i a’lâ ile pervâz ede
Rûh-ı kudsî dolanır seyrinde anın pâydar
[49b] Tığ-ı azmin bağlayıp ursa licâm-ı niyyeti
Menziline heykel atını sürer bu şehsüvâr
Hikmet-i tahkika yol bulmaz Harîmî felsefî
Kavl-i şer’î rehber it sözüne kılma i’tibâr

-V-

Ta’rîf-i nâtika der nezd-i ukalâ ez ehl-i hikmet bi-ibârât-ı muhtelife

[Ehl-i hikmetin farklı ibarelerle Nefs-i nâtika (ruh) tarifleri]

Cevher-î ferdî heyûlâ-yı hakikat mi aceb
Kendü zâtın kendü bilmez iy dirîgâ kâr-zâr
Nûr-ı gaybî cümle a’zâ ana meclâdır şehâ
Mağrib ü maşrık felekler pertevinden tâbdâr
Evveli var âhiri yok muttasîf evsâf ile

Heykel-i cisminden ayru heykel itmüş i'tibâr
 Fânî olmaz kim merâtible ider seyr ü sülûk
 Heykelin a'zâsı gibi hem onun a'zâsı vâr
 Rûh-ı insânî sarılmış heykele humr-ı latîf
 Kim tahâretle habâset şânına olur şîâr
 Bildiler mi'râc-ı sırra fehm idenler şânını
 Böyle ta'rîf itdi rûhı Kurtûbî-i nâmdâr
 Kılmış on beş dürlü ta'rîfi ana ehl-i ukûl
 Fikrî zekâlu her biri ta'rîf kılmış i'tibâr
 Ba'zısı vehm ü gümândır ba'zısı zann u kıyâs
 Kimi muzlim şeb gibi ba'zısı neyyir çün nehâr
 Diyelim birkaç şehâ biz zübde-i akvâlini
 Ola her kavli ma'ârif ehline asl-ı medâr
 Zevk ü aklına göre her biri ta'rîf eyledi
 Ehl-i çine perr-i Ankâ gibi bir nakş u nigâr
 Didi Eflâtûn hikmet nâtika cism-i latîf
 Bî-ta'addüd bir hakikatdir suverlerde hezâr
 Kıldı hem Bokrat ve Aristo nâtika ta'rîfini
 Cevher-i ferd-i mücerreddir çü hûr-ı şu'le-vâr
 İbn Sînâ İbn Hayyâm ile tecrîd eyledi
 Cevher-i ferd-i münevver cisim ana âlî menâr
 Felsefî şekl-i sanevberde süveydâ anladı
 Câhil tab'ı sanur anı buhâr-ı âb-dâr
 [50a] Ravza-i kuds-i ma'ârifdir buna girmez kelağ
 Lâğ urur bu ravzalarda bülbül-i dil haste-zâr
 Nâtika ta'rîfin itdi zevk ile ehl-i safâ
 Ey Harîmî fehm ider bu bezmi vârsa râz-dâr

-VI-

İşâret-i Ehl-i Safâ der hakâyık-ı nâtıka be-ta’rîf u tavsîf
[Ehl-i Safâ’nın nâtıkaya yapmış olduğu târif ve tavsîflerle işâretleri]

Dîde-i cânın açılsın kühl-i irfân ile gel
Âsitân-ı pâ-yi ışkî eyle dilde ihtiyâr
Nefsini ger bildin ise rabbini bildin şehâ
Nefsini bilmekdir tahkîk ü irfâna medâr
Bu mezâhir bir mu’ammâdır bilür üdebâ-yı dil
Perde açılrsa eger minâger olurdu şermsâr
Rûh-ı insân bî-tehayyüz zât ile kaimdir
Hem teceddüdle temessülle kılur dürlü karâr
Şeyh-i Ekber “bî-tahayyüz cevher-i gaybî” didi
Bir heyûlâ-yı hakîkî vü tecellî ma’nîdâr
Bî-tahayyüz bir tecellî reşha-i bahr-i kıdem
Kuvvet-i kudsîyyedir dürlü suverde cilvedâr
Emr-i rabbânî hakikat kenz-i mahfî dürridir
Ma’nâ-yı “fîhi nefahat”ı dedi Şeyh-i nüktedâr
İlm-i meknûnun rumuzât u işârâtı budur
Zât-ı mutlakdır Tealallâh kadîmi Kirdigâr

-VII-

İşârât-ı Fuzalâ-yı Muhakkikîn der ta’rîf-i nâtıka
[Muhakkikîn zümresinin nefs-i nâtıka tarifi]

Muhtelif evsâfî câmi’ kuvve-i kudsîyyedir
Bî-tahayyüz bir latife cevheridir tâbdâr
Böyle Gazal eyitdi hakâyık mığzelinde ol imam
Kudve-i erbâb-ı hikmet mefhar-ı cümle kibâr
Cevher-i cismânî ve nûrı sarılmış heykele
Cümle a’zâ vü cevârih tâb’ına olmuş menâr

Fahri Râzî böyle ta'rîf eyledi verka kim
 Vâkîf-ı râz-ı maârifdir o şeyh-i nüktedâr
 Cevher-i cismânidir bu heykele kılmış hulûl
 Sem gibi eyler sirâyet cümlede eder karâr
 Sem gibi hâsiyyeti heykelden olmaz munfasıl
 [51a] İntikâl ü medd ile eyler kuvâsını medâr
 Böyle ta'rîf itdi rûhı ba'zı erbâb-ı ukûl
 Her birisi dâniş ü akl ile eyler iftihâr
 Ba'zısı demdir demiş hem ba'zısı âb u hevâ
 Ba'zı ahlât-ı mizâcın ba'zısı eczâ-yı nâr
 Felsefiyyet ehlinin zann u gümânıdır galat
 Yokdur zağ u kelâğa gülşen içre i'tibâr
 İçtihâd ehli kamusı kıldılar bunda sükût
 Emr-i Rabdır sırrını setr eylemiş merd-i Kirdigâr
 Hâdis ü mahlûkun ancak Hak bilir mâhiyyetin
 Kabza-i kudrettedir kâşânı olmuş istitâr

-VIII-

Der- keyfiyyet-i alaka-i rûh be-heykel-i insânî
 [Ruhun insan bedeniyle ilişkisinin mahiyeti]

Heykel-i cisme ta'alluk eylemiş tedbîr ile
 Gûyiyâ sayyâd-ı sahrâ dâm ile eyler şikâr
 Eylemiş cisme sirâyet gûyiyâ âb-ı gül-âb
 Berk-i gülden âteş-i sûzân ider feyzin nisâr
 Ba'zı "cisme hulûl etmiş" dedi hemçü gülâb
 Yâ çü "hâk içre etmişdir çü şem'-i şu'levâr"
 Heykel ü ruhun bilir atvârını ebdâl-ı Hak
 Kâleb-i hâkî verâsında anın bir cisim var
 Bâkîdir eczâ-yı aslı ana irmez hiç fenâ
 Heykeli kır ana ahir safâ derler şehâ

Kim burak eyler anı her bir şehîd-i şehsüvâr
Zâhir ü bâtın iki heykelle kâim nâtıka
Ey nice atvâr verka sana oldu âşikâr
Meblağ-ı irfân-ı ârif acz ü hayretdir velâ
Taşı neyler perdeden ma’nide rûyı perdedâr
Bir nigârın vereler hâl-i siyahından haber
Ey Harîmî hoşdur ol pûşide ola sırr-ı yâr

-IX-

Der hudûs-ı nâtıka ve tekaddüm-i û der nezd-i ehl-i şer’
ve tahkik-i rûh-ı küllî ve tekaddüm-i âlem-i ervâh ber eşbâh

[Ehl-i Şer’ katında nâtıkanın hadis olması ve tekaddümü ve ruh-ı küllî ve âlem-i ervahın eş-
bah[cisimler] üzerine tekaddümü]

Ehl-i hikmet nâtıka “hâdis dediler cismile”
Şer’ ü tahkik ehli akdem dedi nice rûzkâr
[52a] Rûh-ı küllîdir mukaddem ba’zı dedi anı
Cümle eşkâl ü heyâkil hâdis olur çü şecâr
Rûh-ı küllî kefil gibi ervâh u eşkâl u taûm
Böyle nakl etdi bana bir ârif u dâna-yı kâr
Bî tahayyüz hâric u dâhil vekil bu heykele
Burc-ı gaybden âlem-i cisme anınla istitâr
Emr-i mutlak ittisâl ü infisâli yok anın
Kefil gibi bir kuvvet-i kudsîdir ol nâmdâr
Fehm idenler sırr-ı levlâkını mahrem oldular
Rûh-ı küllî cism-i küllî oldu tekvine medâr

-X-

Der tahkik-i “İnnallâhe halaka'l-ervâha kable ecsâdihi”

[“Şüphesiz Allah ruhları cesedlerinden önce yarattı” hadisinin tahkiki]

Âlem-i ervâh akdemdir dedi hayru'n-nâs
Âlem eşbâh üzere bir nice sâl-i hezâr
Âlem-i ervâh cümle saf saf olmuşdur cünûd
Hem teârüfa tünâkirden sağarıyla kibâr
Ard yerde câmi'a bir nisbet olmuşdur ezel
Ma'rifet câmindan iç bir cur'a ey hûşyâr
Dedi “ervâh-ı melâike” ba'zı bunda murâd
Ba'zı “ervâh-ı felekdir” demiş ey nîk yâr
Cümleden olmuş mukaddem lik “ervâh-ı beşer”
Cümle ervâh-ı âlem çu kuvâ-yı pâydâr
Burc-ı küllî berâzih-i rütbe-i tavr-ı beşer
Bu muammâ-yı hakîkî ya'ni sırr-ı Kirdigâr

-XI-

Der tahkik-i nebevî (salavâtullâhi ve selâmuhu) “Ene abu'l-ervâh ve âdeme abu'l-beşer” ve
“evvele mâ halakallâhu rûhî” ve “ene min feyzi nûrullâhi ve'l-mü'minûn min feyz-i nûrî”

[“Ben abu'l-ervâhım ve Adem abu'l-beşerdir” ve “Allah önce benim rûhumu yarattı” ve “Ben
Allah'ın nûrunun feyzinden yaratıldım ve mü'minler benim nûrumun feyzinden yaratıldı.”
hadisinin tahkiki.]

Rehber-râh-ı hidâyet mecma'-ı esrâr-ı Hak
Kim buyurmuşdur hayr içre habîb-i Kirdigâr
“Ben ebû'l-ervâh ü Âdem bû'l-beşer
Feyz-i nûrundan benim hem benden ervâh-ı kibâr
Rûhla nûrum benim mahlûk-ı evveldir” demiş.

Pertev-i feyzinden anın cümle ervâh-ı kibâr
Ma’nada a’yânla ervâha olmuşdur melâz
Bu hakâyıktan tekaddümle anındır iftihâr
Cümleden olmuş mukaddem ya’nî ervâha imâm
Bu vücûdun ıkdına ya’nî ki dürr-i tâbdâr
Mecma’-ı esrâr oldur matla’-ı nûr-ı cemâl
Cümle ervâh-ı merâyâ ol çü hûr-ı tâbdâr
Rûh ile ma’nîde o levh-i vücûd-ı fâtiha
Heykel ü şekl ile hâtem dü cihâne cilvedâr

-XII-

Der temsîl-i tahkîk be-rûh-ı küllî ve nisbet-i ervâh-ı heyâkil-i insânî bâ-vey
[“Ruh-ı küllî ve ruh-ı küllî’nin ruh-ı beden-i insani ile temsili hakkındadır]

Sırr-ı nefsi sana tahkîk eyleyem temsille
Tâlib-i irfân olan eyler nazardan ağyâr
Bir zücâce feyz-i nûruna letâfet-i heykeli
Cism-i mişkât içre güyâ rûh şem’-i şu’ledâr
Ma’nada eşcâr sahr ile cümle bu eşbâh-ı Hâlık
Olmuş ervâh şecerler üzre güyâ fer’-i zâr
Cümlesi ma’nâ yüzünde Hâlık’ı tesbîh ider
Kimi nâtık kimi câmid nutkı olmaz âşikâr
Cümle eşkâl ü heyâkil rûh ile kâ’imdir
Âleminde her biri güyâdürür ey bahtiyâr
Mecma’-ı atvâr-ı âlem nüsha-ı kübrâ-yı hak
Nâtika şeyb-i şitâdır hem şebân-ı nevbahâr
Nefs Dârâ rûh İskender memâlik-i heykelin

Cünde mâlik her biri hükmünde var dâr u diyâr
 Her kuvâ bir âlimi her uzv-ı cârih hâdimi
 Kuvvet-i kudsîyesinde Hak komuşdur iktidâr
 Zâhir u bâtın Hudâver lâ-yezâl ve lem yezel
 Zât-ı mutlakdır ganîdir cümle-i Perverdigâr
 Hıkd u hâk ehli Harîmi bunda pervâz eylemez
 Fânî-i mutlak gerek ola bu bezme râzdâr

Kaynakça

- “Ali Dede Bosnjak”, Hrvatska enciklopedija.hr, Leksikografski Zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1744>
- Ahmed Sâfi, “İbn Sina ve Kaside-i Ruhîyesi Tercemesi”, Türk Tıp Tarihi Arkivi, c.5, 1940.
- Alper, Ömer Mahir, “İbn Sînâ”, TDVİA, c. 20., İstanbul:1999.
- Altıntop, Selim, “İbn Sînâ’nın Rûh Kasîdesi’nin Maraşlı Mustafa Kâmil Şerhi”, CBU Sosyal Bilimler Dergisi, c.11, sayı: 2, Ağustos 2013.
- Ateş, Süleyman, “Hazarat-ı hams”, TDVİA, c.17. İstanbul: 1998,
- Beyhâkî, Ebubekir, Şuâbu’l-İmân, Bombay, 1423/2003.
- Bosnevî, Ali Dede, Havâtîmü’l-hikem ve hallü’r-rumûz ve keşfü’l-künûz min letâifü’l-ulûm ve’l-hikem, Matbaa’tü’ş-şarkıyye, Kahire, 1314/1896.
- Bosnevî, Ali Dede, Muhâdaratü’l-evâil ve müsâmeretü’l-evâhir, Matbaatü’l-âmire, Kâhire: 1311/1893.
- Bosnevî, Ali Dede, Süleymâniye Ktp., Nûruosmâniye, 4024.
- Bursalı, Mehmet Tâhir, Osmanlı Müellifleri, Haz: Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, c.I., İstanbul:trsz.
- Ceviz, Nurettin, “İbni Sinâ’nın el-Kasîdetü’r-Rûhâniyye Kasîdesine Şeyhülislâm Feyzullah Efendi’nin Yaptığı Şerh”, Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu, Erzurum: 2015.
- Ceyhân, Adem, “Harîmi’nin Hz. Ali’den Kırk Vecîze Tercümesi”, Sosyal Bilimler, c.I., sayı:2., 2003.
- Ceyhan, Adem, “Ali Dede Bosnevî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.Turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=474>.
- Ceyhan, Adem, “Harîmi’nin Hz. Ali’den Kırk Vecîze Tercümesi”, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c.I., yıl: 2003.
- Ceyhan, Semih, Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür, İsam Yayınları, İstanbul:2015.
- Emecen Feridun, “Korkut, Şehzâde”, TDVİA, c.26, İstanbul:2002.
- Gazâlî, İhyâu ulûmiddîn, c.III, (Rub’ul-muhlikât), s.10., Beyrut:trsz.

- Hasan Enûşe, Dânişnâme-i Edeb-i Fârisî: edeb-i Farisi der Anatoli ve Balkan, c.VI., Tahran, 1383/2004.
- İbn Arabî, Tedbîrât-ı İlâhiyye, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul, 1992.
- İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Terc: Ahmed Avni Konuk, Haz: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, c.I, İstanbul, 1994.
- Karabulut, Ali Rıza, Mu'cemü'l-mahtûtâtî'l- mevcûde fî mektebâti İstanbul ve Anadolu, c. II., Kayseri 2005.
- Kasimoviç, İsmet, “Alı-Dedeovo Učenje O Čovjeku”, Znakovi Vremena , Vol. 7, broj 24., Sarajevo, ljetu 2004
- Kasimoviç, İsmet, Filozofsko-Sufijsko Učenje Ali Dede Bosnjaka, Sarajevo 1994.
- Kaya, Mahmut, İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri, Klasik Yayınları, 2003.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şuarâ, Hz: Aysun Sungurhan, Ankara, 2017.
- Leiden, 2011/4.
- Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmanî (Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye), c.III., Haz: Ali Aktan-Abdülkadir Yuvalı-Metin Hülâgu, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Mehmet Süreyya, Sicilli Osmâni, c.II. 2014.
- Özkul, Ali Efdal, İbn Arabî, Malami-Bayramî Dervish Order and the 17th Century Ottoman Balkans / İbn Arabî, Melamî-Bayrâmî Tarikatı ve 17 Yüzyılda Osmanlı Balkanları, Journal of History Culture and Art Research, c.6, s: 6, 2017.
- Popovic Alexandre, (tr.), The Muslim Culture In The Balkans (16th-18th Centuries), Islamic Studies, 36/2-3, Islamabad, 1418/1997.
- Popovic, Alexandre, “Ali Dede, al-Sigatvârî”, The Encyclopaedia Of İslam Three,
- Reşat Öngören, Nureddinzâde, TDVİA, Ek-2., İstanbul: 2016.
- Tayşi, Serhan, “Ali Dede, Bosnevi”, TDVİA, c.II, İstanbul: 1989.
- Tikrîti, Nâbil, Şehzade Korkud (ca. 1468-1513) and the articulation of early 16th century Ottoman religious identity, (Basılmamış Doktora tezi), The University of Chicago, 2004.